

Nr 67.

Av herr **Ström**, *angående skrivelse till Konungen med begäran om tillsättande av en jordkommission med viss uppgift.*

I motion nr 186 vid föregående års riksdag hemställde herr Vennerström m. fl., efter en längre motivering, till vilken även i år i tillämpliga delar hänvisas,

att riksdagen må hos Kungl. Maj:t anhålla om tillsättande av en jordkommission med uppgift

att på grundvalen av redan verkställda utredningar och efter i mån av behov företagna undersökningar hos Kungl. Maj:t föreslå åtgärder för återgång till kronan av sådana till bruks understöd av kronan upplåtta kronohemman, allmänningar och skogar, där ändamålet med upplåtelsen genom brukens nedläggande förfelats;

att sådana åtgärder må främst avse under bruk skatteköpta hemman samt rekognitionsskogshemman i alla de fall, där villkoret om skogens användning för sitt med donationen avsedda ändamål, bruksdriftens understöd, ej längre uppehålles, men även andra fall, där större domäner frångått kronan på ett sådant sätt, att skäl förefinnes för en undersökning om huruvida statens rätt och bästa härvid iakttagits.

Sedan jordbruksutskottet, efter införskaffat yttrande i ärendet från kammarkollegium, hemställt, att den i motionen påyrkade utredningen måtte av Kungl. Maj:t uppdragas åt kammarkollegium samt att Kungl. Maj:t därpå måtte eventuellt för riksdagen framlägga det förslag för tillvaratagande av kronans eller enskildas intressen, vartill utredningen kunde föranleda, biföll andra kammaren vad utskottet sålunda föreslagit, medan första kammaren avslag även detta utskottets yrkande. På grund av kamrarnas skiljaktiga beslut är sålunda ingen åtgärd att av Kungl. Maj:t i saken vänta. Emellertid framgår av såväl det omnämnda till 1916 års

riksdag avgivna yttrandet från kammarkollegium, till vilket jag ävenledes tillåter mig att hänvisa, liksom av vad som vid debatten i kamrarne yttrades samt av vad sedan dess hänt ävensom av allmänt kända förhållanden, att åtgärder i det förlidit år angivna syftet äro högeligen av behovet påkallade och trängande. Det föreligger alltså ingen anledning att frångå yrkandet om åtgärder genom en särskild kommission; tvärtom har åtskilligt hänt som talar för nödvändigheten av både kraftiga och snara åtgärder.

Redan den 17 september samt i ny framställning den 29 november 1912 ingingo åtskilliga nuvarande eller f. d. åbor å hemman under Mackmyra och Valbo nedlagda bruk och masugn i Gävleborgs län till vederbörande myndigheter med yrkande om åtgärders vidtagande för tillvaratagande av dels kronans och dels åbornas rätt å under nämnda bruk skatteköpta hemman och rekognitionsskogar. Under år 1913 upprepades dessa yrkanden i förnyade framställningar, ställda dels till Kungl. Maj:t och dels till advokatfiskalsämbetet i kammarkollegium.

Emellertid hade ägarna till Mackmyra och Valbo bruksegendom i januari 1912 inkommit till domänstyrelsen med erbjudande till kronan att för en summa av 1,100,000 kronor inköpa nämnda egendomar. I begärt yttrande av 22 maj samma år förklarade emellertid kammarkollegium, att fråga torde uppstå om hemmanens återvinnande till kronan, varför domänstyrelsen avstyrkte anbudet, men remitterade samtidigt ärendet till advokatfiskalsämbetet i kammarkollegium »för den åtgärd, som på ämbetet ankommer».

Saken fick dock vila i flera år, detta oaktat åborna genom åboförbundet gjorde påminnelser i ämnet hos såväl Kungl. Maj:t som advokatfiskalsämbetet.

Under 1916 inkom så egendomarnes innehavare med nytt erbjudande om köp, varefter Kungl. Maj:t i remiss den 19 juni begärde kammarkollegii skyndsammaste yttrande, i vilket kammarkollegium avstyrkte köpet och begärde uppskov för utredning under minst sex månader. *Två dagar därefter, den 30 juni*, beslöt regeringen på jordbruksministerns föredragning att inköpa egendomarna för den begärda köpeskillingen. Under tiden hade kollegiets advokatfiskalsämbete utarbetat en vidlyftig utredning, varav framgår, att kronan haft anledning att framställa anspråk å äganderätt dels å vissa hemman, dels å vissa lägenheter å samma hemman samt betydande skogsavrösningar och dels å oskattlagda inägor och skogsanslag, som ännu

ägde krononatur, samt att köpeskillingen borde i varje fall nedsättas med hänsyn till den rätt kronan må äga till delar av egendomarna.

Till ingendera av dessa ämbetsverkens yttranden togs nu någon hänsyn. Saken kräver uppmärksamhet, då den synes vara symtomatisk för vederbörandes sätt att bevaka kronans rätt i dylika fall. Jag anhåller att få påminna om att fyra år förgått, utan att man, i trots av remiss från annan myndighet, gjort något åt saken. Det är detta system, som alltjämt fortlever och som öppet underlåtit att tillämpa den alltjämt gällande författningen av 11 december 1766, som i hithörande del lyder:

Och hafve Wi för then skull pröfvadt godt härmed at förordna, at thet inga ansökningar om Smides flyttningar hvarken under eller emellan Riksdagarna få ske, vid tretusende dahler Silfvermynts vite, samt at, thå något Bruk nedlägges the therunder lydande Hemman skola hemfalla till Cronan eller Bördeman; Dock at i förra fallet Åboen vid sin lösningsrätt bibehålles, emot köpeskillingens erläggande till Cronan utan at Bruket någon Åborätt tilerkännes.

Det är därjämte att minnas, att regeringen redan år 1909 i remiss till kammarkollegium av den s. k. norrlandspetitionen begärde utredning angående rekognitionsskogar och andra kronodonationer, utan att detta för- anledde till vidare åtgärd än att, sedan den allmänt aktade man, kammar- rådet Björkman, som först erhöll uppdraget att utföra denna utredning, avlidit, saken överläts åt annan person, vilken avfärdade den i norrlands- petitionen uttalade önskan med ett utan aktgivande på sakens invecklade beskaffenhet gjort påstående, att dessa skogar nu vore förvärvade av sina innehavare genom »laga fång», varigenom ingenting vore i saken att göra. (Kammarkollegii underdåniga yttrande 8 januari 1913.)

Det må med skäl ursäktas om det vidhålles, att här kräves en åtgärd, som rycker frågan loss ur denna ovillighetens och formalismens dö- dande famntag, där icke minst ringaktning för gällande lag ligger farligt nära. Det bestyrkes av en mångfald officiella aktstycken, att statsmak- terna under hela 1800-talet vidhållit en helt annan rättsuppfattning i fråga om statens rätt till rekognitionsskogarna. Kungörelsen av den 4 februari 1811 innehåller bland annat, att då de av rekognitionsskogarna bildade hemmanen »äro inrättade av den för bruken till deras upprätthållande såsom nödig ansedda mark och skog, bör ock i de skattebrev, som kolle- gium därå utfärdar, det förbehåll intagas, att de alltid skola bliva oskilj- aktiga från de bruk, varunder de lyda».

I själva ingressen till samma kungörelse hävdas uttryckligen, att

»äganderätten till den upplåtna skogstrakten alltid blivit åt staten förvarad» samt att bruken endast borde få »behålla så mycket skog, som för verkets drift och smidets underhållande tarvas».

Den 16 maj 1835 utfärdades ett kungl. brev, som är belysande för saken. Riksdagsfullmäktigen för allmogen från Norbergs och Skinnskattebergs bergslager hade gjort framställning, att bruksägarna skulle få rätt att använda de åt dem upplåtna rekognitionsskogarna vid vilketdera av deras ägande bruk eller bergverk som de själva funne lämpligast. I nämnda kungl. brev meddelades emellertid, att Kungl. Maj:t icke funnit skäl att bifalla hans anhållan, dock ville Kungl. Maj:t tillåta att, om, efter verkställt skatteköp av skogen, något så beskaffat förhållande skulle inträffa, *ansökning* måtte hos bergskollegium göras om rekognitionsskogens begagnande för ett annat verk än det, varunder den blivit anslagen. Sedan skulle kollegium anmäla ärendet hos Kungl. Maj:t jämte eget yttrande, varefter Kungl. Maj:t skulle besluta i ärendet.

Man ser härav, att Kungl. Maj:t, även efter beviljat skatteköp å skogen, alltjämt förbehöll sig rätten att kontrollera användningen av skogen, här i det tydligt uttryckta syftet, att skogsavkastningen skulle användas till *just det bruk*, till vars understöd det skattesålt.

Liknande kungl. brev föreligga av betydligt senare datum rörande användningen av Lögdö-verkens rekognitionsskogar i Västernorrlands län samt rörande de till Forsbacka, Oslättfors, Mackmyra och Högbo bruk i Gävleborgs län anslagna rekognitionsskogarna, detta senare av den 7 januari 1876. Ägarna av nämnda bruk hade hos regeringen gjort en liknande hemställan som den förut omnämnda, nämligen att få använda skogseffekter från de nämnda brukens rekognitionsskogar till vilket av bruken som helst. Kungl. Maj:t resolverade emellertid, att »så länge Forsbacka, Mackmyra, Oslättfors och Högbo bruk tillhöra ett och samma bolag för järn- och ståltillverkning m. m. bolaget må för tillverkningen och bruksdriften vid ett eller flera av nämnda bruk använda kol och andra skogseffekter från de under de andra bruken skatteköpta rekognitionsskogshemman som de kronohemman eller stubbe- och röjselrättshemman, till vilka bruket förvärvat skatterätt; dock under villkor att åbornas å kronohemman eller stubbe- och röjselrättshemmanen rätt härigenom icke förnärmast».

Nu efter 40 år ha samtliga här av Kungl. Maj:t uppställda villkor fått förfalla, utan att regeringen eller myndigheter gjort det minsta för övervakande av det kungl. brevets efterlevnad: bruken ha nämligen delats

mellan flera bolag och ägare, skogen användes icke för järntillverkning utan, vad beträffar åtminstone Oslättfors och Mackmyra, för avverkning till export av trävaror och slutligen ha åborna, utom i några fall, utträngts från sina hemman på ett eller annat sätt.

Slutligen har regeringen, som förut nämnts, den 30 juni 1916, emot vederbörande ämbetsverks yttrande, inköpt alla Mackmyra bruks hemman i stället för att, i de fall, där skäl därtill förefanns, göra kronans rätt till dem gällande.

Huru långt ha vi ej på några tiotal år kommit bort från all hittills och av ålder gällande rättsuppfattning på detta område. Hade den rättsuppfattning, som nu i praktiken kommer till synes, varit rådande under 1800-talet, så hade ju bruksägarna icke alls behövt vända sig till regeringen med begäran om något *tillstånd* att få använda de nämnda skogarna efter sitt behag; deras rätt därtill hade då varit odisputabel.

* * *

Ett officiellt dokument av ännu större betydelse för bedömande av hela denna stora fråga föreligger i statsutskottets yttrande nr 49 vid 1886 års riksdag med anledning av motioner av bruksägaren C. A. Bäckström och Wærn. Den förstnämnde hade nämligen påyrkat att, därest utfärdat skattebrev innehölle, att skatteupplåtelsen skett till understöd för bruk eller fabrik och att hemmanet ej finge därifrån skiljas, sådant hädanefter ej skulle medföra behörighet för kronan att yrka rubbning av ägares eller inteckningshavares rätt.

Statsutskottets enhälliga utlåtande, undertecknat av dess ordförande, Gustaf Sparre, är en grundlig vederläggning av motionärens påståenden och ett tillbakavisande av dylika anspråk från bruksägarnas sida; utskottets avslagsyrkande blev också av båda kamrarna bifallet och kvarstår alltså sedan dess som riksdagens enhälliga beslut.

Statsutskottets utlåtande utgör en redogörelse för med skatteköpen förenade omständigheter och är av följande lydelse: »Bergshanteringen har städse och icke minst i äldre tider ansetts såsom en av landets viktigaste näringar. Genom frambringande av metaller bildades nämligen nytt kapital och, jämte det näringen lämnade sysselsättning och utkomst åt ett betydligt antal människor, var den skatt, som under benämning av tionde och hammarskatt av bruken utgjordes, en för staten viktig inkomstkälla. Till gengäld härför omhuldades ock denna näring från statens sida, och

då erforderlig tillgång till skogsprodukter utgjorde ett av de huvudsakligaste villkoren för näringens bestånd och utveckling, anvisades för ändamålet åtskilliga kronoskogar. Dessa innehades till en början avgiftsfritt; men jämlikt kungl. brevet den 14 mars 1689 belades järnverken för de dem anslagna skogar med en viss årlig arrende- eller rekognitionsskatt, vilken utgick av stångjärnshamrar med 2 öre och för masugnar med 1 öre silvermynt för varje stavrum ved, som efter uppskattning ansågs vara för bruksdriften behöfligt och kunde med skogens bestånd avverkas. Denna avgift höjdes jämlikt kungl. brevet den 24 november 1747 till resp. 6 och 3 öre silvermynt för varje stavrum. De s. k. ädlare verken ävensom järngruvor skulle dock jämlikt kungl. brevet den 7 november 1690 och kungl. resolutionen den 11 december 1696 åtnjuta befrielse från sådan avgift. Såsom villkor för begagnande av dessa skogar gällde i allmänhet å verksägarnes sida, att bruksrörelsen fortsattes och skogarna icke anlätades utöver vad för verkens behov krävdes, varemot, och för så vitt den vid verkens anläggning privilegierade tillverkning var på virkesfång från statens skogar grundad, staten icke ansågs äga rätt att, så länge nyssnämnda villkor av bruksägaren fullgjordes, återkalla den skedda upplåtelsen. Då ifrågavarande skogar ofta voro större, än som för verkens behov erfordrades, och staten sålunda utan att gagna verksägarna gick miste om den inkomst, som kunde erhållas av de för verkens fortsatta bedrivande överflödiga skogsområdena, föreskrevs genom kungl. kungörelsen den 4 februari 1811 bland annat, att, sedan varje rekognitionsskog blivit å karta avfattad och undersökning ägt rum till utrönande av verkets behov av skogsprodukter och huru mycket som för detta ändamål kunde påräknas från dem av verkets egna skogar, på vilka smidet var grundat, samt i vad mån rekognitionsskogen vore för det återstående behovet erforderlig, vederbörande myndighet skulle genom utslag bestämma, huruvida rekognitionsskogen i sin helhet eller endast en viss del därav borde få under bruket bibehållas; att den verket tillerkända skogstrakt skulle, där verkets ägare önskade skatteköpa densamma, till hemmantal indelas och skattläggas, varvid de för verkets räkning å skogen upptagna torp eller odlingslägenheter skulle bilda stammar för de nya hemman, som komme att av skogsmarken bildas, och varje helt mantal tilldelas från 1,200 till och med 3,000 tunnland, allt efter markens beskaffenhet och bördighet samt skogens återväxt och årliga avkastning m. m.; samt att verkets ägare skulle medelst erläggande av 6 års räntor efter kronovärde till skatte köpa de sålunda tillkomna hemmanen med skyldighet dels att utgöra räntorna, emot det att den dittills erlagda rekognitionsskatt

giften upphörde, och dels att allt framgent bibehålla hemmanen till bruket, varom förbehåll skulle i skattebrevet införas.

Enligt vad skatteregleringskommittén i sitt den 13 september 1882 avgivna betänkande angående skatteförhållandena i riket sid. 168 meddelat, hava, med tillämpning av här ovan anförda bestämmelser, rekognitionsskogar, indelade till hemman om tillhopa 276,921 mtl. försålts till verksägare mot köpeskillingar, vilkas sammanräknade belopp utgör allenast 23,423 kr. 41 öre.

Då i kungl. förordningen angående skatteköp den 19 september 1723 såsom allmän grundsats stadgades, att åbon skulle framför andra äga att lösa sitt innehavande hemman till skatte, gällde detta likväl ej de kronohemman, som voro belägna i orter, där ädlare samt manufakturverk funnos, och vilka av Bergskollegiet förklarades vara för något verk omistliga. Skatteköp av dessa hemman var förbjudet; men kort därefter blev genom kungl. brevet den 16 augusti 1731 förordnat, att ej allenast nyssnämnda utan även de inom järnbergslagen belägna kronohemman, som befunnos lända verken till styrka och vara därifrån omistliga, skulle av verkens ägare få köpas till skatte framför åbon, med förbehåll att denne skulle vara odriven. Förhållandet emellan bruksägaren såsom innehavare av skatterätten och hemmansåboen bestämdes sedermera närmare genom kungl. breven den 23 september 1747 och den 28 januari 1757 sålunda: att åbon, vilken skulle vara odriven, så länge han fullgjorde sina skyldigheter efter husesynsordningen och icke nyttjade skogen annorlunda än efter allmänna lagen och författningarna, icke fick med flera dagsverken belastas, än som i jordeboken vore hemmanen påförda; att bruksägaren, som var kronan ansvarig för räntan, ägde att efter överenskommelse med åbon förvandla densamma uti kolning och körslor emot samma betalning, som skattebönder åtnjöto, varvid dagsverken borde efter ortens markegång beräknas och härutöver inga besvär åbon påläggas; att bruksägaren hade frihet att med egen betjäning så nyttja skogen, att den för framtiden kunde äga bestånd och, där lägenhet därtill fanns, jämväl uppodla åker och äng, såvida åbon det ej själv förmådde, och därigenom ej förorsakades men och intrång; att åbon ej kunde betagas ett sådant bruk av hemmanets skog, som fordrades till hemmanets vidmakthållande genom byggnader och stängsel med mera, men att det ej vore honom tillåtet att avföra skog eller kol till någon annan än den, som ägde skatterättigheter, när denne efter gångbart pris därför erlade betalning; samt att åbon var förbundet att låta jordägaren framför andra mot skälig betalning njuta de skogsverken och körslor, som

utom dem, vilka tillkommit genom hemmansröntans förvandling, kunde efter överenskommelse åstadkommas. Skatterätten till ifrågavarande hemman förlorades dock, om det bruk, till vars förmån skatteköpet ägt rum, nedlades. I sådant fall skulle nämligen, enligt kungl. förbudet mot flyttning av smiden och hammarskatt den 11 december 1766, de under bruket lydande hemman hemfalla till kronan eller bördeman, dock skulle i förra fallet åbon vid sin lösningsrätt bibehållas emot köpeskillingens erläggande till kronan, utan att bruket någon åborätt tillerkändes. Då nödig bestämmelse saknades, huruledes med de till brukens understöd skattesålda kronohemman borde förhållas, i det fall att ingen till åboskapet berättigad av den siste åbons släkt kvarlevde, anhöllo Rikets Ständer vid 1853—1854 årens riksdag, att Kungl. Maj:t måtte förordna, huru med antagande av åbo å dessa hemman skulle förfaras, då vid inträffad åboledighet icke någon till åboskapet berättigad person av den siste åbons släkt finnes. Med anledning härav har Kungl. Maj:t jämlikt brev den 3 februari 1855 förklarat, att, då vid inträffande åboledighet å ifrågavarande slags hemman icke någon till åboskapet berättigad person av den siste åbons släkt finnes, besittningsrätten å hemmanet, såvida bruket ej blivit nedlagt, skulle tillkomma bruksägaren samt denne således äga att såsom åbo detsamma innehava med de rättigheter och skyldigheter för övrigt emot honom, som författningarna föreskreve, varemot, såframt vid dylik åboledighet bruket vore nedlagt, det uti kungl. förbudet mot flyttning av smiden och hammarskatt av den 11 december 1766 för sådan händelse meddelade stadgande, att skatterätten skulle hemfalla till kronan, borde lända till efterrättelse. Numera är det, jämlikt kungl. kungörelserna den 24 maj 1878 och den 23 december 1881, medgivet åbon att överlåta åborätten åt bruksägaren och denne sistnämnde att överlåta skattemannarätten åt åbon.

Från äldre tider tillbaka hava om bergshanteringen i allmänna författningar åtskilliga bestämmelser varit meddelade rörande dels nya verks anläggning, så att desamma ej skulle lända till förfång för äldre privilegierade verk, dels tillverkningens belopp vid varje särskilt verk, dels ock tillgodoseendet av verkens behov av kol, ved och till kolning tjänlig skog. Dessa inskränkningar vid bergshanteringen bedrivande hava dock i senare tider borttagits.

Genom kungl. förordningarna den 27 april 1846 och den 22 februari 1850 upphävdes de inskränkningar i jordägarrens dispositionsrätt till kol, ved och till kolning tjänlig skog, som förut till bergverkens förmån varit stadgad, och genom kungl. förordningen den 20 september 1859

lossades de från äldre tider bibehållna band å bergshantering, så att densamma icke vidare underkastades särskilda inskränkningar eller andra föreskrifter för rörelsens bedrivande än dem, som gällde för likartade näringar. Även de om ifrågavarande närings särskilda beskattning från äldre tider kvarstående bestämmelser hava efter hand ändrats. I anledning av rikets ständers enligt skrivelse den 7 mars 1860 fattade beslut befriades nämligen genom kungl. kungörelsen den 14 december samma år stångjärnstillverkningen inom hela riket från hammarskatt samt alla hyttor, belägna utom de privilegierade bergslagerna, från tackjärnstionde. Vad däremot den med vissa privilegier gynnade tackjärnstillverkningen inom bergslag angick, ansågo rikets ständer densamma icke böra medgivas någon eftergift av tackjärnstionden, såvida icke bergslagerna förklarade sig villiga att avstå från sina särskilda friheter och förmåner. Sedermera lär riksdagen enligt skrivelse den 19 maj 1871 medgivit, att skyldigheten inom privilegierad bergslagsort till utgörande av tackjärnstionde ävensom av skattejärn och hyttegäldsjärn, där någondera av dessa senare avgiftsposter blivit åsatt och ännu kvarstode, finge för framtiden upphöra, mot det att hemman och lägenheter inom de bergslag, som icke redan vore underkastade ordinarie rotering, bleve efter det rotetal, till vilket de vore extra roterade, ålagda rotevakansavgifter till hälften mot annan roterad jord i samma län, samt att varje hemman och lägenhet inom privilegierad bergslagsort, som i sin egenskap att tillhöra sådan ort åtnjöte någon frihet i avseende å ränta, bleve till hälften åsatta de skyldigheter härutinnan, som med författningarna överensstämde; och har Kungl. Maj:t med bifall härtill den 9 juni 1871 utfärdat kungörelse i ämnet.

Även vad de så kallade ädlare verken angår, har, efter det riksdagen i skrivelse den 24 maj 1877 bifallit Kungl. Maj:ts i ämnet avlätna proposition, genom kungl. kungörelse den 10 augusti samma år förordnats, att, med undantag tills vidare för Sala silververk och Höganäs stenkolsverk, alla övriga verk, som vore förpliktade till bergverkstiondes utgörande, skulle befrias från dylikt tionde, dock skulle vad sålunda blivit stadgat icke förr än Kungl. Maj:t särskilt förordnade gälla för åtskilliga uppräknade verk. Orsaken till sistnämnda undantag berodde därpå, att vissa av de ädlare verken, vilka voro försedda med särskilda privilegier enligt riksdagens förberörda skrivelse, borde från tiondes utgörande befrias endast under vissa förbehåll, bland vilka här böra nämnas, att ägorna till de verk, åt vilka bergslagsallmänningar voro upplåtna, skulle antingen till kronan avstå all rätt till dessa allmänningar eller ock till fulla värdet

lösa desamma, samt att, där rekognitionsskogshemman vore med verken förenade, ägaren skulle till kronan erlægga skillnaden emellan uppskattningvärdet å hemmanen och den vid deras skatteköpande erlagda köpeskillingen.

Av denna redogörelse torde det vara uppenbart, att järnverken, vilka kommit i åtnjutande av förmånen att få, efter rekognitionsskogarnas indelning och skattdelning till hemman, skattlösa desamma mot en i förhållande till det verkliga värdet ringa köpeskillning, blivit i hög grad gynnade, då vid tiondens eftergivande något anspråk på rekognitionsskogshemman icke från kronans sida framställts, på sätt förhållandet varit vad de ädlare verken angår. Vid försäljningar till bruken av rekognitionsskogshemman har syftet varit enahanda som med den ursprungliga upplåtelsen av de allmänningar, varav hemmanen bildats, eller bergshanteringens understödande och uppmuntran. Räntan av rekognitionsskogshemman har trätt i stället för den förra arrende- eller rekognitionsavgiften, och även uti dessa hemmans räntor har jämlikt kungl. kungörelsen den 5 juni 1885 en nedläggning med 30 procent från och med innevarande år ägt rum. Skulle nu, såsom herr Bäckströms förslag innebär, kronan avstå från rättigheten att föra talan om rekognitionsskogshemmanens återvinnande, i händelse de skiljas från bruk, till vars understöd de blivit anslagna, eller i händelse sådana bruk nedläggas, så komme staten att för avståendet till enskilda av en mängd värdefulla jordegendomar icke att åtnjuta någon annan ersättning än de ännu kvarstående 70 procent av räntan å rekognitionsskogshemman. På grund av dessa förhållanden äger enligt utskottets åsikt staten fullt fog att fortfarande fasthålla grundsatsen, att ifrågavarande hemman skola vara oskiljaktigt förenade med det verk, till vars understöd de blivit skattesållda.

Vad åter angår den andra gruppen av hemman, eller dem, vilka bruksägaren berättigats att skatteköpa framför åbon, kan en sådan eftergift till bruksägarens förmån, som blivit av herr Bäckström ifrågasatt, icke äga rum, utan att den åbon tillförsäkrade rätt trädades för nära; och har i något fall genom åbostammens utslocknande även åborätten tillfallit bruksägaren, måste med avseende därå, att, om skatteköpet ej ägt rum, hemmanet skulle hava hemfallit under kronans disposition, om ett sådant hemman gälla vad här ovan blivit anfört i avseende å rekognitionsskogshemman.

På grund av vad som sålunda förekommit hemställer utskottet

a) att herr Bäckströms ifrågavarande motion må av riksdagen lämnas utan avseende.

Med avseende å herr Wærns motion, i vilken yrkades, att det må i lag stadgas, att bruksägare, »som innehar åborätt till något under bruket skatteköpt hemman, skall vid skattemannarätten till hemmanet bibehållas, även i det fall att bruket nedlägges», yttrade utskottet:

De under bruken skatteköpta hemman, å vilka finnas åbor, kunna jämlikt kungl. kungörelsen den 24 maj 1878 skiljas från de bruk, till vilkas förmån hemmanen blivit sålda till skatte, därigenom att åbon av bruksägaren inköpt skatterätten; och i sådan händelse förverkas icke densamma genom brukets nedläggande. Denna omständighet skulle, på sätt herr Wærn anmärkt, kunna av en bruksägare begagnas på det sätt, att han, för att få den i skattebrevet intagna bestämmelsen, att hemmanet skall vara oskiljaktigt förenat med bruket, undanröjd, först säljer skatterätten till åbon och sedermera av denna inköper hemmanet med full ägande- och dispositionsrätt. Om åter bruksägaren med bibehållande av skatterätten inköper åborätten, kvarstår stadgandet om hemmanets oskiljaktighet från bruket orubbat. Vål skulle borttagandet i sistnämnda fall av omförmälda vid skatteköpet bestämda villkor med avseende å den förmån, som därigenom komme bruksägaren till del, för honom kunna innebära en eggelse att genom varjehanda medel söka för åbon förringa värdet av hans åborätt, för att dymedelst lättare åtkomma densamma; men faran härför torde numera icke vara av den betydelse, att den ifrågasatta förändringen, så vitt den i övrigt befinnes lämplig, av sådan anledning bör undanskjutas. Då ifrågavarande stadgande kan på ovan angivna sätt kringgås, samt bruksägaren genom inköp av åborätten måste anses hava inträtt i den förre åbons alla rättigheter, synes det vara lämpligt, att bruksägaren i detta fall över hemmanet tillerkännes lika fullständig ägande- och dispositionsrätt, som skulle hava tillkommit åbon, om denna av bruksägaren inköpt skatterätten.

Med avseende härå och med anledning av herr Wærns omförmälda motion får utskottet hemställa,

b) att riksdagen må i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det behagade Kungl. Maj:t taga i övervägande, huruvida icke en förändring i ovan antydda syfte bör vidtagas uti nu gällande bestämmelser rörande bruksägares ägande- och dispositionsrätt till sådana under bruk skatteköpta hemman, till vilka bruksägaren från åbon inköpt åborätten,

samt därefter till riksdagen göra den framställning, som må finnas erforderlig.

Stockholm den 13 april 1886.

På statsutskottets vägnar:

Gustaf Sparre».

Utskottets utlåtande angående Wærns motion bifölls av riksdagen, och gav anledning till den kungl. kungörelsen den 27 juni 1887 angående ägande- och dispositionsrätten till sådant under bruk skatteköpt hemman, till vilket bruksägaren inköpt åborätten. Det heter däri, att ett dylikt hemman, när bruksägaren *inköpt* åborätten, skall tillhöra denne även om bruket nedlägges.

Det är denna olyckliga bestämmelse, på vilken nu kronans talan angående ett sådant hemman i regel faller, ty högsta domstolen tolkar lagen så, att så snart åbon är borta, lika gott på vad sätt, så anses detta medföra samma verkan som om bruksägaren verkligen »inköpt» åborätten. Och då åborna numera i regel ha förlorat sin åborätt, dels genom processer och dels på annat sätt, så blir också kronans talan vid domstol i regel ogillad. Men en annan sak är, om icke lagen av den 11 december 1766 borde tillämpas på rent administrativ väg, så som lagstiftningens ursprungliga avsikt utan tvivel varit.

* * *

Riksdagen anför i en skrivelse till Kungl. Maj:t den 24 maj 1877 följande, som i viss del kan tjäna till belysning av frågan: »Uti en den 8 januari innevarande år till riksdagen avlåten nådig proposition har Eders Kungl. Maj:t, under åberopande av vad ett propositionen bilagt utdrag av det inför Eders Kungl. Maj:t i statsrådet samma dag förda protokoll över finansärenden innehöll, föreslagit riksdagen:

att från den dag, då författning därom kunde varda i laga ordning utfärdad, tiondesättning å dittills icke skattlagda eller därefter uppkommande s. k. ädlare verks tillverkning icke måtte äga rum; samt

att, med undantag tillvidare för Sala silververk och Höganäs stenkolsverk, alla övriga verk, som nu äro förpliktade till bergverkstiondes utgörande, måtte från och med år 1878 befrias från dylikt tionde, dock, vad nedanstående verk anginge, med följande villkor och förbehåll:

a) för *Tunabergs kopparverk*, att dess ägare inom 1878 års slut antingen till kronan avstode all rätt till Tunabergs bergslags allmänning eller ock efter fulla värdet, sådant det vid behörig uppskattning kunde vara bestämt, till riksgäldskontoret erlade lösen för den del av allmanningen, som, sedan till skogsfång därifrån berättigade hemman och lägenheter erhållit mot denna förmån svarande skogsmark, kunde verket tillkomma;

b) för *Åtvidabergs kopparverk*, att dess ägare inom 1878 års slut antingen till kronan avstode kopparverkets del av allmanningen Gaddstigen eller ock, därest Eders Kungl. Maj:t, efter det behörig utredning åstadkommits, skulle finna skäl bifalla, att ägaren till Åtvidabergs kopparverk finge till fulla värdet lösa berörda allmänningssdel, till riksgäldskontoret inbetalde det belopp, vartill densamma kunde vara i behörig ordning uppskattad;

c) för Riddarhytte eller Skild kopparverk, att all den lindring i räntan, som $8 \frac{7}{10}$ mantal under samma verk lagda hemman såsom bergslagsfrihet åtnjöte, från och med 1878 komme att upphöra, samt att ägaren till verket inom nämnda års slut till riksgäldskontoret inbetalde den på kopparverket belöpande hälft av skillnaden mellan uppskattningsvärdet å de hemman, som bildats av de under båda Riddarhytte koppar- och järnverk till skatte försålda Ramshytte- och Skinnskattebergs allmänningar, eller 7,331 kr. 25 öre, och den för samma allmänningar erlagda skatteköpeskillning, 84 kr. 8 öre, med 3,623 kr. 58 öre;

d) för Stora Kopparbergs bergslagsverk, att alla anspråk att genom allmogen i Stora Skedvi med flera socknar få kopparforsling mellan Falun och Avesta ombesörjd förfölle;

e) för Gustavs och Carlbergs kopparverk, dels att bergsfrälsefriheten för $\frac{1}{8}$ mantal landverk nr 1 i Åhre och $\frac{1}{4}$ mantal Rönnön nr 1 i Offerdals socken från och med år 1878 komme att upphöra; dels att den verkets ägare genom kungl. brevet den 12 dec. 1750 förunnade rättighet att framför åborna få på vissa villkor skatteköpa några i närheten av kopparverket belägna hemman jämväl måtte upphöra; samt dels att ägarne till kopparverket före 1878 års slut till riksgäldskontoret inbetalde 6,657 kr. 16 öre;

f) för Lövås silververk, att ägarna av detta verk före 1878 års slut till riksgäldskontoret inbetalde löseskillning för den av verket utgående avrad med 11,344 kr. 60 öre;

g) för Dylta svavel-, vitriol- och rödfärgsverk, att ägarna av detta

verk likaledes före 1878 års utgång till riksgäldskontoret inbetalde löse-skillning för den av detta verk utgående avrad med 13,958 kr. 40 öre, samt

h) för Garpenbergs kopparverk, att dels friheten från utgörande av ränta och tionde för de till verket hörande bergsfrälsehemmanen Dormsjö med torpet Bosjö, Årängen och Reakbo från och med år 1878 komme att upphöra, dels rättigheten för verkets innehavare att påkalla tjänstbarheter av Garpenbergs socknemän från samma tid upphörde, samt dels verkets innehavare förpliktades att, för verket tilltydande hemman inom Garpenbergs socken, deltaga i det roteringsbesvär, som i följd av de berörda tjänstbarheternas upphörande kunde varda hemmanen inom socknen i be-hörig ordning påfört; varemot idyliskt fall den verket nu åliggande rote-frihetsavgift skulle upphöra.

Av ovan berörda statsrådsprotokoll har riksdagen inhämtat, *dels* att Eders Kungl. Maj:t den 8 sistlidne januari, på därom gjord ansökning, och efter vederbörandes hörande, medgivit att Hellefors silververk måtte nedläggas, utan att donation indrages; *dels* att den ytterligare utredning angående Garpenbergs kopparverk, som vid avlåtandet av propositionen i ämnet till 1872 års riksdag ansågs erforderlig och förorsakade, att detta verk i samma proposition förbigicks, numera föreligger, samt *dels* att under-sökningar och utredningar angående Sala silververk ännu pågå och beträf-fande Höganäs stenkolsverk först den 5 januari innevarande år till Eders Kungl. Maj:t inkommit, vadan framställningar angående sistnämnda två verk ej kunnat i den nådiga propositionen inflyta.

Enligt räkenskaperna har den till statsverket influtna bergverks-tionden utgjort

för år 1869	kronor	100,290: —
» » 1870	»	93,560: —
» » 1871	»	72,573: —
» » 1872	»	109,707: —
» » 1873	»	47,566: —
» » 1874	»	45,813: —
» » 1875	»	40,998: —

Den sålunda under de sista åren betydligt minskade skatt från berg-verken torde antyda, att bergverksindustrien, vad de s. k. ädlare verken beträffar, i allmänhet är i väsentligt avtagande. Men oavsett, huruvida detta avtagande kan vara en följd av ifrågavarande särskilda beskattning, har riksdagen dock ansett billigheten fordra, att berörda avgäld avskaffas,

helst den minskning i inkomster, statsverket genom denna inkomstittels borttagande komme att tillskyndas, är av jämförelsevis liten betydelse och till ej ringa mån kommer att ersättas därigenom, att de privilegier och fördelar, vissa verk nu åtnjuta, komme att upphöra eller till fulla värdet gottgöras. Och ehuru genom riksdagens nyligen fattade beslut frågan om grundskatternas och indelningsverkets avskaffande fortfarande blivit satt i samband med frågan om en ny härordning, har riksdagen dock ansett, att förevarande ärende, som, genom bergverkstiondens fortgående förminskning, mer och mer förlorat sin betydelse i statsekonomiskt avseende, icke bort vidare göras beroende av härordningsfrågan och den om grundskatterna, vilka frågors slutliga lösning numera snarare torde befrämjas och påskyndas därigenom att föreliggande ärende, oberoende av dem, särskilt avgöres.

På grund härav och med avseende å de skäl, som i övrigt blivit under ärendets föregående behandling anförda, har riksdagen ansett sig böra Eders Kungl. Maj:ts förevarande nådiga framställning bifalla; dock, att, då värderandet av de delar utav bergslagsallmänningar eller övriga förmåner, vilka några bergverk skulle äga att mot utgivande av lösen bibehålla, möjligen icke alltid kan inom 1878 års slut verkställas, dessa bergverk böra berättigas att, även om de först under ett senare år skulle komma att fullgöra ifrågavarande lösningssskyldighet, få från och med samma år åtnjuta befrielse från bergverkstiondens utgörande.

Med underdånig anmälan härom framhärda riksdagen etc.

Stockholm den 27 maj 1877.»

* * *

I här ovan återgivna utlåtandet av 1886 års statsutskott, som bifölls utan votering av båda kamrarna, har riksdagen på ett bestämt och avgörande sätt givit besked om sin ställning i denna sak.

Då riksdagen sedermera, eller år 1898, utan att sakens innebörd blev klarlagd, gick med på att godkänna yrkandet om att villkoret om oskiljaktighet från bruken, vilket är infört i skatteköpebrevet å rekognitionsskogarna, skulle upphöra att gälla, så omfattar detta beslut *endast därefter skeende skatteköp* och har sålunda ej avseende å de före 1898 medgivna skatteköpen å rekognitionsskogshemman.

I överensstämmelse med vad i förra årets motion utvecklades anser jag, att staten bör, med fasthållande av vad riksdagen år 1886 beslöt, väcka

talän angående återvinning av sådana rekognitionsskogar, där bruksdriften nedlagts och skogen således användes för helt andra ändamål än det, som statsmakterna alltid avsett med dessa donationer av kronoegendomar till industrien.

Den förra året åberopade kungl. domen av den 25 juni 1915 ävensom en annan kungl. dom av den 2 februari 1916 ge en antydning om att även rent juridiskt sett sådan återvinning nu skulle stå i överensstämmelse med högsta domstolens mening.

Jag har mig också bekant, att ett ärende av denna art för närvarande, efter remiss från justitiekanslersämbetet, föreligger till behandling hos advokatfiskalsämbetet i kammarkollegium, där jag hoppas att det erhåller en ur statens och det allmännas synpunkt tillfredsställande handläggning. Genom denna justitiekanslersämbetets remiss har kammarkollegium och dess advokatfiskalsämbete erhållit tillfälle att redan nu, i enlighet med andra kammarens förlidet år i anledning av den då avgivna motionen, fattade beslut, påbörja och anställa utredning angående den egendomsgrupp, som benämnes rekognitionsskogshemman. Kammarkollegium anförde också i sitt vid förra riksdagen till Konungen på anhållan av jordbruksutskottet avgivna yttrande, att det icke torde kunna förnekas, att vidkommande såväl nu ifrågasvarande fastighetsgrupper som jämväl annan fast egendom både i stad och på landet råder viss osäkerhet i fråga om gränserna mellan kronans och enskilds rätt. Det torde ock vara uppenbart, att en dylik osäkerhet icke kan i längden vara tillfredsställande vare sig för kronan eller för de enskilde, som från kronans sida känna sig hotade av eventuella rättsanspråk.»

Kammarkollegium har i vad här och i övrigt i nämnda yttrande anförts bekräftat behovet av sådana undersökningar och utredningar, som redan förra året begärdes. Ingenting har sedan dess inträffat, som vederlagt vare sig motivering eller påståenden, utan tvärtom. De privata intressen, som otillbörligt gynnats på statens bekostnad, bliva genom sina språkrör allt mer högröstade, vilket påfordrar en motsvarande vakt-hållning kring den egendom, som av urminnes tider ostridigt varit kronans tillhörighet och en statens gemensamma rikedom, denna rikedom må nu ha bestått i allmänningar, skogar, gruvor, kronans gods och gårdar, hemman, strömmar eller vattenfall.

Skulle nu förhållandena vara sådana, att staten på vanlig domstolsväg, på grund av författningarnas otillräcklighet eller deras kringskäring i vissa fall, icke skulle kunna värna om sin egendom, så måste andra utvägar till-

gripas. I detta avseende vill jag påminna om att den av mig förut återgivna bestämmelsen i författningen av den 11 december 1766 om hemmans återfallande till kronan vid bruks nedläggande visst icke utgår ifrån att kronan skulle i vart särskilt fall *anställa talan* vid domstol. Tvärtom ha lagstiftarnas mening varit att hemmanen ifråga skulle utan vidare »hemfalla», varvid uppenbarligen menades, att detta skulle ske genom åtgärder på administrativ väg, vidtagna av vederbörande myndigheter, här landshövdingarna och kammarkollegium.

Allt detta synes emellertid dessa vederbörande ha underlåtit eller förbisett. Däremot har riksdagen själv åtminstone under 1700-talet ingripit och upphävt beviljade skatteköp å kronohemman, då de av kronan uppställda villkoren eftersatts av vederbörande bruksägare. Så har vid 1765 års riksdag skett beträffande under Hellefors bruk skatteköpta hemman, emedan rikets ständer ansågo, att verket ej lämnat kronan någon emot de åtnjutna förmånerna svarande inkomst. Likaså beträffande en del till ett schäferi anslagna hemman, emedan dess innehavare ej höll det bestämda antalet får.

När riksdagen numera har alltmera avstått från denna sålunda utövade ekonomiska förvaltning och disposition över kronans egendomar, så har detta varit till skada för staten såsom ägare av fast egendom. Det är därför som jag nu påyrkar tillsättande av en kommission för att bevaka statens rätt och intressen på detta område. Som i andra kammarens debatt förra året med anledning av den då väckta motionen framhölls, finnes i Norge en dylik kommission med domsrätt, varför det kan tagas i övervägande, om den ifrågasatta kommissionen även skulle få sådan domsrätt.

Med hänvisning i övrigt till den förra året avgivna motionen nr 186 i andra kammaren och med åberopande av dess motivering i tillämpliga delar samt under påpekande av att kraftiga och snara åtgärder i här angivna syften må företagas får jag alltså föreslå,

att riksdagen må hos Kungl. Maj:t anhålla om tillsättande av en *jordkommission* med uppgift

att på grundvalen å redan verkställda utredningar eller efter i mån av behov företagna undersökningar hos Kungl. Maj:t föreslå åtgärder för återgång till kronan av sådana till bruks understöd av kronan upplåtna

allmänningar, kronoskogar och hemman, där ändamålet med upplåtelsen genom brukens nedläggande förfelats; att sådana åtgärder må främst avse under bruk skatteköpta hemman samt rekognitionsskogshemman i alla de fall, där villkoret om skogarnas användning för sitt med donationen avsedda ändamål, bruksdriftens understöd, ej längre uppehålles, men även andra fall, där större domäner frångått kronan på ett sådant sätt, att skäl förefinnes för en undersökning om huruvida statens rätt och bästa häri iakttagits.

Stockholm den 26 januari 1917.

Fredrik Ström.
